

Summary
L.Y.Pulatova

Language Personality of a Teacher: Communicative Competence and Language Behaviour

The article focuses on the communicative competence and language behavior of a teacher that are factors of formation of his/her speech personality. Discourse, speech act and genre are analysed as language categories of communication.

Key words: communication, competence, discourse.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2010 р.

УДК 37.048.4+374(045)

Г.П.ПУСТОВІТ,

доктор педагогічних наук, професор
(м.Київ)

Категорії „Я” і моя майбутня професія” як чинник становлення особистості у позашкільному навчальному закладі

У статті частково охарактеризовано психолого-педагогічний контекст професійної орієнтації старшокласників у позашкільному навчальному закладі.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів, професійне становлення особистості.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні процеси становлення національної системи освіти, входження України в європейський і світовий освітній простір, детермінують зміни концептуальних підходів і самої парадигми освіти і виховання учнів у вільний від навчання час. У контексті останнього актуалізація проблем виховання готовності старшокласників до усвідомлення категорії „Я” і моя майбутня професія” як провідної ідеї і як результату організації навчально-виховного процесу сучасного позашкільного навчального закладу вимагає теоретичного обґрунтування та розробки відповідного навчального змісту, сутність якого полягає у логічному поєднанні сучасних підходів до розуміння й усвідомлення особистістю актуальних проблем соціального середовища (насамперед на локальному, відповідно на регіональному і глобальному рівнях) та можливих шляхів їх розв’язання; місця і ролі як окремої особистості, так і суспільства в цілому у подоланні як суспільних, так і власних індивідуальних життєвих негараздів; філософсько-культурологічних і соціальних теорій й закономірностей, які характеризують сучасний стан навколишнього середовища; комплекс наукових знань про функціонування, особливості і наслідки антропогенного впливу на навколишнє середовище як цілісну систему; ефективних педагогічних технологій виховання особистості старшокласника, розвитку його творчого потенціалу й соціальної активності.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких згадується даної проблеми та виклад основного матеріалу... У сучасних дослідженнях професійного розвитку людини (І. Багаєва, Г.Васянович, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Д.Леонтєв, Н.Побірченко, Н.Ничкало, Г.Сагач та ін.) охарактеризовано систему „Я-образів”, що є показниками не тільки того, як особистість усвідомлює вчинки, поведінку і діяльність інших, але й те, як вона оцінює власні потенційні можливості, дії та їх наслідки. Такий теоретико-методологічний підхід окреслює аспекти цієї проблеми, які перебувають у межах дослідження теорії і методики виховання, оскільки наголошується не лише на необхідності допрофесійної підготовки учнів, і насамперед, старшокласників, але й на формуванні їхньої ціннісної сфери, соціальної активності, творчого ставлення до смисложиттєвих ситуацій й відповідальності. Звідси можемо стверджувати, що образ „Я” і моя майбутня професія” є необхідною складовою системи образів „Я” особистості, які забезпечують їй адекватне відображення майбутнього професійного середовища й самої себе в ньому, ставлення до себе як до суб’єкта професійної діяльності з певною системою цінностей і смислів, вже сформованих мотивів, інтересів і потреб, які мають бути реалізовані за рахунок власної активності у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу.

У контексті останнього образ „Я” і моя майбутня професія” є за своєю сутністю особистісним ціннісно-смысловим утворенням, яке гармонізує суб’єктивно-оцінне ставлення до себе як майбутнього професіонала та індивідуально-вибіркове ставлення до професії як середовища особистісного становлення, задоволення власних потреб завдяки професійному зростанню. За такого підходу відбувається процес усвідомлення й закріплення, а у подальшому узгодження здобутих у навчально-виховному процесі позашкільного закладу знань про себе як суб’єкта майбутньої професійної діяльності, що детермінує той чи інший спосіб поведінки і тим, якою вона має бути насправді, залежно від суб’єктивного сприйняття цінностей та моральних аспектів майбутньої професійної праці. У цих логічно пов’язаних процесах проявляється суб’єктивний образ „Я-реальне”, який і спонукає діяти в той чи інший спосіб, та образ „Я-у майбутній професії”, тобто як потрібно діяти, щоб досягти бажаного. Останнє можна розглядати провідним цілісним конструктом його професійного майбутнього, оскільки він характеризує

певну цілісність свідомості і діяльності старшокласника з досягнення поставленої мети, єдність внутрішнього й зовнішнього сприйняття й оцінки й ставлення до себе як майбутнього професіонала, та свого місця в середовищному полі майбутньої професійної діяльності. Такі компоненти характеризують сутність цього внутрішньо особистісного новоутворення старшокласника, завдяки яким він вибудовує й гармонізує ставлення до себе як майбутнього професіонала в певному професійному середовищі та до змісту й ефективності власної допрофесійної підготовки у позашкільному навчальному закладі. Саме останнє детермінує самостійну навчально-пізнавальну діяльність старшокласників у педагогічно організованому профорієнтаційному середовищі позашкільного навчального закладу, яка може спрямовуватись, корегуватись педагогом, однак її ефективність адекватна внутрішнім спонукам особистості старшокласника до засвоєння пропедевтичних знань, умінь та практичних навичок її здобуття у майбутньому. Зважаючи на ці суперечності визначено, що змістом формування у старшокласників образу „Я-майбутній професіонал” є самостійне конструювання ними варіантів власного професійного майбутнього, які мають поєднати їх ставлення до себе як майбутнього професіонала та до професії, як середовища особистісного становлення і майбутнього професійного зростання. За цих умов навчально-виховний зміст, педагогічні умови, форми і засоби професійної орієнтації старшокласників у позашкільному навчальному закладі мають сприяти усвідомленню і співвіднесенню власних інтересів стосовно майбутньої професії, власних потенційних інтелектуальних можливостей для її набуття у майбутньому, завдяки розробленню учнями самостійно, під керівництвом, за консультування чи корегування їхніх дій з боку педагога позашкільного навчального закладу. Ефективність цих процесів набуває помітної позитивної динаміки у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів за умови виділення у системі профорієнтаційної роботи зі старшокласниками двох модулів завдань: завдання, які розв’язує особистість (самостійно, за допомоги однолітків, педагога і батьків) у процесі професійного самовизначення, тоді як другий модуль, за своїм змістовим наповненням спрямований на створення профорієнтаційного середовища, завдяки якому педагог спрямовує навчально-пізнавальну діяльність старшокласника на досягнення визначеної ними самими мети, досягнення дитини і у такий спосіб здійснює керівництво процесом професійного самовизначення.

За такого розуміння теоретичним конструктом (К.Абульханова-Славська [1], Б.Ананьєв [2], І.Бех [3; 4], Л.Божович [5], Л.Виготський [6], О.Леонтьєв [7], С.Рубінштейн [8]), поняття „Я” і моя майбутня професія” є його розгляд як продукту одночасної роботи свідомості та самосвідомості особистості, що забезпечує її відображення самої себе, ставлення до себе і розуміння себе як суб’єкта діяльності і спілкування. Така система ставлень є тими внутрішніми умовами індивідуального розвитку старшокласника, завдяки яким екстраполюються всі зовнішні соціальні й педагогічні впливи на нього. Отже, відображення у свідомості старшокласника образу „Я” не лише дає змогу відповісти йому самому на запитання про те, хто він і що з ним відбувається сьогодні, але й вибудувати алгоритм власної діяльності з досягнення такої омріяної професії. За цих умов внутрішня активність особистості не обмежується пошуком нових знань про себе, а переважно зосереджується на усвідомленні смислів своїх вчинків і діяльності, їх об’єктивних проявів і суб’єктивних причин.

Саме останні, як-то розвиток у старшокласників здатності до самопізнання та пізнання в навчально-виховному процесі позашкільного закладу особливостей ринкового професійного середовища, специфіки майбутньої професії, формування адекватної самооцінки та оцінки сучасних вимог професій, підготовці їх до узгодження власних потреб з вимогами обраної професії є основою формування усвідомленого професійного самовизначення. Такий шлях характеризується насамперед узагальненням уявлень, здобутих знань, пропедевтичних умінь і навичок про майбутню професію, що дає змогу старшокласникам чітко усвідомити себе як майбутнього професіонала. На рівні емоційної і ціннісної сфери, де провідним є ставлення до майбутньої професії, відбувається рух від позитивного ставлення до майбутньої професії до емоційно-ціннісного ставлення до себе як суб’єкта професійної діяльності, у якій він досягне професіоналізму. У свою чергу, активність старшокласників забезпечує ефективне оволодіння способами діяльності, що відповідно детермінує внутрішню роботу над собою з формулювання нових професійних цілей і домагань та, головне, їх практичного втілення.

Водночас, як свідчить аналіз практики організації і здійснення профорієнтаційної роботи у позашкільному навчальному закладі, систему знань старшокласника про майбутню професію та способи дій у її межах переважно складають автономні відомості про різні аспекти професійної діяльності людини, отримані з найближчого оточення (однолітки, друзі, батьки, школа, до речі, яка практично сьогодні не займається у своїй переважній більшості профорієнтаційною роботою і, особливо, з старшокласниками), засобів масової інформації та мережі Інтернет. Тому такі не системні й переважно не глибокі та швидкозмінні професіографічні відомості й не адекватна самооцінка перешкоджають старшокласникам обрати майбутню професію й активно включитися в оволодіння первинними способами професійних дій у ній. Такий стан речей пояснюється ще й тим, що у переважній більшості старшокласників не диференційовані інтереси до професій, вони не ставлять цілей й не намагаються

бути наполегливими в досягненні мети. На час закінчення загальноосвітньої школи в у них так і залишаються не сформовані суб'єктивно-оцінні та індивідуально-вибіркові ставлення до професії та самого себе як майбутнього професіонала [9].

Аналіз останнього підтверджує висновок про те, що ефективне здійснення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками у позашкільному навчальному закладі забезпечується усуненням ряду важливих протиріч, що характерні для навчально-виховного процесу більшості загальноосвітніх шкіл, де не здійснюється профільне навчання. Цьому сприяє саме специфіка системи позашкільної освіти й виховання, яка полягає у своєрідності навчально-виховної діяльності позашкільних навчальних закладів, яка проявляється, насамперед, у добровільному і цілеспрямованому використанні дитиною вільного від навчання у загальноосвітній школі часу для найповнішого розвитку своїх потенційних можливостей. Зразу ж актуалізуємо увагу на тому, що добровільність в організації дитиною свого дозвілля в умовах позашкільного навчального закладу виключає будь-які форми і навіть найменші спроби примусу щодо неї, оскільки ґрунтується на беззаперечному врахуванні педагогом інтересів і бажань дітей, запитів їхніх батьків. Це, в свою чергу, передбачає застосування педагогічного впливу саме у напрямі психолого-педагогічної допомоги дитині навчитися відчувати задоволення від активних форм організації вільного часу, а не від безцільного відпочинку.

Остання думка підкріплюється аналізом сучасної практики, у межах якої проблема організації та використання дозвілля і підготовка дітей до його розумного й доцільного за своїм змістом здійснення стає дедалі актуальнішою, що пояснюється низкою причин, як-то: диспропорцією між кількісними і якісними показниками навчального і вільного часу дитини, посиленням негативних соціально-економічних впливів, падінням загального культурного рівня суспільства, стихійних чинників найближчого оточення (вулиця, різноманітні дитячі чи різновікові тимчасові дитячі і молодіжні групи), девальвацією суспільних цінностей, чому, у значній мірі, сприяють ЗМІ, особливо телебачення та друкована продукція. Поряд з цим сучасна дитина вирізняється розмаїттям інтересів та потреб, що з кожним роком завдяки розвитку сучасного інформаційного поля набувають позитивної динаміки і які нерідко не знаходять реалізації в формальній сфері дозвілля [10].

Ефективне досягнення зазначених вище цілей забезпечується своєрідністю навчально-виховної діяльності позашкільних навчальних закладів, яка проявляється, насамперед, у добровільному і цілеспрямованому використанні дитиною вільного від навчання у загальноосвітній школі часу для найповнішого розвитку своїх потенційних можливостей. Зразу ж актуалізуємо увагу на тому, що добровільність в організації дитиною свого дозвілля в умовах позашкільного навчального закладу, виключає будь-які форми і навіть найменші спроби примусу щодо неї, оскільки ґрунтується на беззаперечному врахуванні педагогом інтересів і бажань дітей, запитів їхніх батьків. Це, в свою чергу, передбачає застосування педагогічного впливу саме у напрямі психолого-педагогічної допомоги дитині навчитися відчувати задоволення від активних форм організації вільного часу, а не від безцільного відпочинку.

Тому сьогодні все більше актуальним стає ще один аспект діяльності позашкільних навчальних закладів, який ми розглядаємо важливим завданням, що полягає у подоланні протиріччя між розумінням дітьми свого вільного часу як відпочинку і діяльністю позашкільного навчального закладу, як організаційної структури інституту соціалізації, тобто підготовки їх до оволодіння у майбутньому обраною професією.

Враховуючи останнє, навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах має організовуватися з обов'язковим врахуванням умов особливої соціальної сфери вільного часу дитини, що дасть змогу ефективніше вирішувати поставлені перед цими навчальними закладами завдання освіти і виховання підростаючої особистості і, зокрема, професійної орієнтації старшокласників як важливого завдання підготовки їх до майбутнього життя в ролі професіонала. Тим самим актуалізується проблема визначення місця і ролі позашкільної освіти і виховання у сучасній національній освітній системі, у межах якої позашкільні навчальні заклади разом із загальноосвітніми школами, професійними та вищими навчальними закладами мають складати в регіонах України різноманітну і водночас цілісну освітньо-виховну систему, яка індивідуалізує інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дитини, забезпечує умови набуття пропедевтичних знань про майбутню професію, формування первинних умінь і навичок як майбутнього професіонала в межах єдиного соціокультурного простору держави [11].

Це, в свою чергу, передбачає не лише оволодіння учнем старших класів певним рівнем знань, умінь і навичок, а й за рахунок варіативної складової навчальних планів, курсів за вибором та факультативів позашкільного навчального закладу, здійснення професійного спрямування їх пізнавально-перетворювальної діяльності, пов'язаної з уже обраною професією. Така активність старшокласників сприяє не лише формуванню відповідного ставлення до проблеми професійного самовизначення і поглиблення системи знань про майбутню професію та способів дій у ній, а й через первинне включення в майбутню професійну діяльність сприяє оволодінню ними системою способів професійних дій.

Тим самим, у процесі профільної професійної орієнтації старшокласників у навчально-виховному

середовищі позашкільних навчальних закладів активізується самостійне конструювання ними варіантів власного професійного майбутнього. Ефективність цих процесів, як свідчить аналіз практики, зростає за дотримання певних організаційних та педагогічних умов, серед яких провідними є: запровадження у навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів варіативних навчальних програм профорієнтаційного змісту, що сприятиме ефективному оволодінню старшокласниками механізмами вибору майбутньої професії; удосконалення наявного навчального змісту з метою його насичення навчально-пізнавальними й дослідницькими завданнями профорієнтаційного спрямування, що в свою чергу, забезпечить накопичення інформації про обрану професію та способи професійних дій у ній; насичення дидактичної складової навчально-виховного процесу активними формами профорієнтаційної роботи, такими як: групові профконсультації, ділові і професійно-імітаційні ігри, колоквиуми, семінари, бесіди з обговорення специфіки обраної старшокласниками професії, що є досить ефективною формою саме на початковому етапі оволодіння ними системою способів професійних дій, вироблення адекватної професійної самооцінки й реалістичних професійних домагань; спільної педагогічної підтримки педагогів позашкільного навчального закладу, батьків старшокласників і їх самих у процесі індивідуального первинного включення у майбутню професійну діяльність, метою якої є ефективне формування образу „Я” і моя майбутня професія”.

Висновки... Отже, процес професійної орієнтації старшокласників у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів є важливою проблемою соціалізації особистості, ефективної підготовки їх до майбутньої професійної діяльності і має ще досить багато нерозроблених наукових і суто практичних проблем. Насамперед, це науково-методичне забезпечення профорієнтаційної роботи у межах позашкільного навчального закладу, підготовки чи удосконалення професійної майстерності педагогів цих навчальних закладів, матеріально-технічного забезпечення здійснення такої роботи, й відповідно, нормативно-правового забезпечення профорієнтаційної роботи у позашкільних навчальних закладах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Альбуханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / Ксения Александровна Альбуханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет самопознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : наук. видання. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
5. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 356 с.
6. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 2001. – 720 с.
9. Бех М. І. Професійна орієнтація старшокласників в умовах профільного навчання / М. І. Бех // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. № 255. – С. 3–10.
10. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: деякі нотатки про сьогодення / Г. П. Пустовіт // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (16-17 жовт. 2008 р.). – Суми : Сумська друкарня, 2008. – С. 6–21.
11. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання в контексті трансформаційних процесів у суспільстві / Г. П. Пустовіт // Позашкільна освіта і виховання. – 2006. – № 1. – С. 6–14.

Анотація

Г.П.Пустовит

Категорії „Я” і моя майбутня професія” як фактор становлення особистості во внешнешкільном учебном заведении

В статті частково дана характеристика психолого-педагогічного контекста професійної орієнтації старшокласників во внешнешкільном учебном заведении.

Ключевые слова: профориентационная работа, учебно-воспитательный процесс внешнешкільного учебного заведения, профессиональное становление личности.

Summary

G.P.Pustovit

“I”-Category and My Future Profession as a Factor of Personality’s Formation in Extracurricular Establishment

This article partially gives the characteristic of the psycho-pedagogical context of vocational guidance of senior pupils in an extracurricular school.

Key words: career guidance, teaching and educational process of extracurricular school, professional development of a personality.

Дата надходження статті:

„23” червня 2010 р.